

ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ЯКОСТІ ОСВІТИ

Проаналізовано сутність і сенс феномену педагогічної культури та її зв'язок з проблемою забезпечення якості освіти. Показано, що в системі фахової підготовки інженерів надзвичайно важливу роль відіграють професійно педагогічна компетентність викладача, його загальна і педагогічна культура та рівень його педагогічної майстерності. Розглянуто вплив педагогічної культури викладача на виховання та особистісний розвиток студентів.

Ключові слова: освіта, педагогічна культура, виховання, особистісний розвиток, педагогічна майстерність.

Проанализированы сущность и смысл феномена педагогической культуры и ее связь с проблемой обеспечения качества образования. Показано, что в системе профессиональной подготовки инженеров чрезвычайно важную роль играют профессионально педагогическая компетентность преподавателя, его общая и педагогическая культура и уровень педагогического мастерства. Рассмотрено влияние педагогической культуры преподавателя на воспитание и личностное развитие студентов.

Ключевые слова: образование, педагогическая культура, воспитание, личностное развитие, педагогическое мастерство.

Analyzed the essence and meaning of the phenomenon of pedagogical culture and its relationship with the challenge of providing quality education. It is shown that in the training of engineers the crucial role played by professional pedagogical competence of the teacher, his general and pedagogical culture and the level of pedagogical skills. The influence of pedagogical culture of the teacher in the education and personal development of students.

Key words: education, pedagogical culture, personal development, pedagogical skills.

Вступ. Інженерно-технічна освіта в Україні має давні й славетні традиції. Одним з найстаріших вищих навчальних закладів інженерного профілю є Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», який був заснований ще в 1885 році й випустив понад 150 тисяч фахівців з кількох десятків різних спеціальностей. Сьогодні перед університетом, як, до речі, і перед всією вищою школою вкрай гостро постає проблема адаптації освіти до вимог ринкової економіки та її реальних потреб. Основною з цих вимог виступає якість підготовки фахівців, яка передбачає високий рівень їх професійної і соціальної компетентності та належну конкурентоспроможність на сучасному складному ринку праці і робочої сили.

Виходячи з цього, вища школа повинна модернізуватися до принципово нових завдань, що постають перед нею з підготовки кадрів для національної економіки, науки і культури, із задоволення освітніх потреб самої особистості студента. А це вимагає і нових підходів до організації навчально-виховного процесу, спрямування його не тільки на навчання і професійну підготовку, але й на виховання, особистісний розвиток та належну соціалізацію студентів. Іншими словами, освіта

має готувати їх до успішного життя й діяльності в надзвичайно складних умовах сучасного мінливого світу.

Виконання цих важливих і вкрай відповідальних завдань істотною мірою визначається характером науково-педагогічного складу вищого навчального закладу. Йдеться не лише про рівень його професіоналізму, а й про педагогічну майстерність, світоглядні та громадянські позиції, про порядність, моральні принципи і переконання. Педагогічна майстерність передбачає належний рівень володіння методикою викладання відповідних навчальних дисциплін, загальну і професійно педагогічну культуру викладача.

Загальна постановка завдання. В системі вищих начальних закладів інженерно-технічного профілю традиційно склалася ситуація, коли переважну частину науково-педагогічного складу складають кращі випускники цих же навчальних закладів. Цілком природно, що вони прекрасно підготовлені у сфері своєї професійної діяльності. Раніше вони мали також можливість попрацювати два-три роки за спеціальністю безпосередньо на виробництві, щоб набути ще й необхідного практичного досвіду. Сьогодні ж, на жаль, вони позбавлені такої можливості внаслідок тієї глибокої соціально-економічної кризи, яку переживає наша національна економіка взагалі й промисловість особливо.

Ще однією важливою проблемою, яка завжди існувала, але сьогодні, у світлі нових завдань і нових реалій, набула особливої гостроти й актуальності, виступає фактична відсутність у викладачів технічних дисциплін належної базової психолого-педагогічної підготовки. А це вимагає підвищення рівня їх професійної педагогічної культури, поглиблення методичної підготовки й педагогічної майстерності. Ці чинники мають розглядатися як одна з основних передумов забезпечення бажаної якості освіти взагалі й професійної підготовки інженерів зокрема. Адже в системі цієї підготовки надзвичайно важливу роль відіграють саме професійно педагогічна компетентність і педагогічна культура викладача.

Метою дослідження виступає спроба системного аналізу сутності, ролі і призначення педагогічної культури з позицій її впливу на якість освіти, в тому числі на характер виховання та особистісного розвитку майбутніх інженерів, на формування їх професійної і соціальної компетентності. Передбачається також спробувати виявити характер взаємозв'язку між професійно педагогічною культурою

викладача та його впливом на студентів і якістю їх підготовки до майбутньої фахової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що проблема педагогічної культури викладачів вищої школи серйозно турбує і представників педагогічної науки, і самих тих викладачів, які відчувають свій недостатній рівень психолого-педагогічних знань і які досягають належного рівня педагогічної майстерності переважно методом спроб і помилок, навчаючись педагогічній діяльності безпосередньо в процесі цієї діяльності.

Справу серйозно ускладнює й те, що у переважній більшості викладачів вищої технічної школи переважає технократичний підхід до організації навчально-виховного процесу і навіть технократичний тип мислення. Крім того, тут практично не здійснюються, за поодинокими винятками, серйозні наукові дослідження з проблем педагогіки взагалі й педагогічної культури зокрема. Досить поширений скептичний погляд на них як на щось другорядне. В результаті має місце й певне нехтування виховною роботою, що в решті решт негативно позначається на загальній якості підготовки фахівців.

З метою рішучого подолання такого становища, забезпечення можливості підвищення рівня педагогічної культури професорсько-викладацького складу й поліпшення психолого-педагогічної і управлінської підготовки фахівців в НТУ «ХПІ» було створено кафедру педагогіки і психології управління соціальними системами. Науковці кафедри на чолі з її завідувачем, членом-кореспондентом Національної академії педагогічних наук України, доктором педагогічних наук, професором О. Г. Романовським ведуть плідні дослідження важливих проблем педагогічної теорії, в тому числі й такого її аспекту, як педагогічна культура. Ці роботи впливають з наявного стану досліджень у сфері педагогічної культури.

Відомим фахівцем у цій сфері є професор В. М. Гриньова, яка стверджує, що «педагогічна культура викладача діалектично пов'язана з усіма елементами особистісної культури, моральною, естетичною, розумовою, правовою, політичною, екологічною та ін., оскільки вона є інтегральним показником інших видів культур, їх складником і в той же час містить їх у собі» [1, с. 69].

Системні результати досліджень феномену педагогічної культури належать І. Ф. Ісаєву, який навіть підготував і видав навчальний посібник з професійно-педагогічної культури викладача для студентів педагогічних спеціальностей [2]. Цікаві дослідження

важливих аспектів загальної проблеми педагогічної культури здійснюють також відомі вчені – філософи, педагоги і психологи В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, О. В. Бондаревська, І. С. Відт, С. У. Гончаренко, С. О. Заветний, М. П. Згурська, І. А. Зязюн, О. І. Ільїнський, В. Г. Кремень, Н. І. Мазур, Л. С. Нечепоренко, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов, О. Г. Романовський, С. О. Сисоєва та інші.

В їх роботах відзначається, що загальна і педагогічна культура викладача вищої школи істотно впливає на вихованість і рівень культури студентів. Формування таких її аспектів, як духовна й моральнісна культура, досліджує Н. Г. Баженова. Проблеми культури в загальному контексті освіти вивчають проф. В. О. Лозовой та представники його наукової школи. З позицій нашого дослідження слід відзначити системне дослідження ролі педагогічної культури викладача як важливого ресурсу забезпечення належного рівня якості освіти, яке виконали О. С. Пономарьов зі співавторами. Вони, зокрема, підкреслюють, що «проявом системності професійної культури педагога вищої школи слід вважати те, що разом з високоякісною фаховою підготовкою студентів він уміло й ненав'язливо особистісному їх розвитку. Така допомога може полягати у тому, що викладач навчає їх ставити перед собою достатньо складні й напружені цілі та успішно їх досягати» [3, с. 49-50].

В умовах сьогодення особливо важливого значення й гостроти набуває проблема постійного розвитку професійної культури педагога, оскільки його діяльність має відбуватися в умовах кардинальної зміни освітньої парадигми. Так, П. М. Щербань справедливо пише, що перехід до нового, особистісно орієнтованого типу освіти вимагає суттєвого підвищення рівня педагогічної культури викладачів, вчителів, батьків, всього соціуму. Водночас він вважає, що само поняття педагогічної культури ще недостатньо обґрунтоване й не знайшло належного місця в системі категорій педагогічної науки і практики [4].

Відомий дослідник проблем педагогічної культури І. Ф. Ісаєв впевнений, що «педагогічна культура не може бути зрозуміла поза соціально-історичним контекстом діяльності вищої школи та її професорсько-викладацького складу». За його словами, «дослідження педагогічних явищ і процесів передбачає їх розгляд з точки зору виникнення, становлення і розвитку». Вчений підкреслює, що «професійно-педагогічна культура як соціально-педагогічне явище

виникає разом з усвідомленням суспільної природи виховання, як розуміння необхідності пошуку ефективних способів передачі досвіду від одного покоління до іншого» [2, с.283-284].

А це досвід повною мірою включає як надбання духовної і матеріальної культури, так і фахові знання та навіть шляхи і способи їх отримання й постійного оновлення відповідно до провідних тенденцій науково-технічного і соціального прогресу. У зв'язку з цим він стає одним з визначальних чинників забезпечення належного рівня якості. А його джерелом і водночас передумовою його передачі й успішного сприйняття виступає педагогічна культура.

Отже, навіть коротенький огляд стану проблеми дає вагомий підстави стверджувати, що педагогічна культура є не якоюсь «прикрасою» професійної діяльності викладача вищої школи, а її неодмінним важливим атрибутом.

Результати та їхнє обґрунтування. Важливість проблеми підвищення педагогічної культури зумовлена ще й тим, що вона значною мірою є похідною від загальної культури викладача. Але на жаль, згадуваний вище технократизм аж ніяк не сприяє прагненню багатьох викладачів оволодівати багатствами загальної культури. Наші дослідження й опитування у формі приватних бесід свідчать, що є значна частина викладачів, які десять, а то і двадцять років не були в театрі, не відвідували художніх виставок чи музичних концертів і вистав. Значна їх частина протягом досить тривалого часу не читає художньої літератури. Як це не парадоксально, але втрата звички і потреби читати художню літературу негативно позначається на їх професіоналізмі, оскільки вони перестають читати й літературу зі своєї спеціальності.

Тим більш їх практично не цікавлять досягнення педагогічної теорії, досвід розробки і впровадження інноваційних педагогічних технологій. Повна ж відсутність нової інформації зумовлює істотне відставання таких викладачів від сучасних вимог. Тому вони поступово деградуєть як у професійному, так і в педагогічному, загальнокультурному, а отже і в особистісному відношенні. Виявляється, що їхні студенти набагато більш обізнані в різних питаннях як спеціальних дисциплін, так і загальної культури. То що ж може дати їм такий з дозволу сказати «вихователь»?

В результаті він втрачає свій авторитет, і студенти цілком закономірно перестають відвідувати його лекційні й семінарські заняття, оскільки практично нічого нового і корисного для себе вони

там не отримують. Самі ж ці викладачі звинувачують студентів у відсутності бажання вчитися, у лінощах й відсутності будь-якого інтересу до знань і культури (!). Хибність цієї позиції підтверджують результати опитувань студентів, їх високі оцінки як лекцій справжніх педагогів, так і спілкування з ними. Цікава, високопрофесійна всебічно розвинена постать такої людини приваблює до себе студентів, надихає їх своїм прикладом до знань і культури. Її багатий власний духовний світ стає важливим чинником забезпечення якості професійної підготовки студентів та їх освіти взагалі, сприяє духовно-культурному відродженню країни.

Розглянемо сутність феномену педагогічної культури, її призначення, роль і можливості з позицій характеру впливу на якість освіти, в першу чергу на формування професійної і соціальної компетентності майбутніх інженерів та на характер їх виховання і особистісного розвитку. Для цього спробуємо навести визначення педагогічної культури як досить специфічного феномену та виокремимо основні механізми її впливу на навчально-пізнавальну діяльність студентів та їх емоційний стан.

Під педагогічною культурою будемо розуміти невід'ємний складник загальної культури викладача, сенсом якого постає цілісна єдність змісту його знань, умінь і професійних навичок, його життєвого і професійного досвіду, здатність так подавати і навчальний матеріал і власний досвід студентам, щоб вони не тільки могли належним чином його сприйняти і зрозуміти, але й зацікавилися ним, щоб у них сформувалося розуміння самоцінності освіти і знань як передумови уявлення про зовнішній світ і своє місце у ньому.

Призначення педагогічної культури полягає у забезпеченні гармонійного поєднання мотивації й живого інтересу студентів, раціональних та емоційних способів сприйняття і засвоєння навчального матеріалу, пробудження бажання навчатися. З цих позицій роль педагогічної культури можна визначити як один з найефективніших збудників інтересу студентів до знань і освіти. Можливості її впливу полягають перш за все в такій організації всього навчально-виховного процесу, за якої студент відчуває себе рівноправним суб'єктом цілісної спільної з викладачем навчально-пізнавальної діяльності. Крім того, загальний характер демократизму відносин сприяє зміцненню у студента впевненості у собі й своїх можливостях. Ненав'язливий, навіть прихований виховний вплив педагога як прояв його професійної культури створює у студента

ілюзію, що він цілком самостійно, згідно з власним бажанням обирає належну лінію дій і поведінки.

В результаті цих характерних особливостей педагогічної культури та їх прояву в процесі спілкування і співпраці викладача зі студентами відбувається їх духовне взаємозбагачення, виникають передумови для більш повного їх взаєморозуміння, необхідного для успішного досягнення спільних цілей. Більш того, саме завдяки належному володінню викладачем нормами і принципами педагогічної культури та їх неухильному дотриманню в процесі здійснення ним своєї професійної діяльності всі її учасники отримують глибоке задоволення від процесу співпраці та від її результатів. А цими результатами і виступають як бажаний рівень якості освіти, так і формування у студентів уміння і глибокої внутрішньої потреби у постійному самонавчання і самовдосконаленні.

Така ж потреба є вкрай необхідною для того, щоб в динамічних умовах нашого надзвичайно мінливого часу, помітного прискорення циклу старіння та оновлення техніки і технології фахівець постійно почувався на рівні вимог і забезпечував собі високий рівень конкурентоспроможності. Більш того, за цих умов він не лише відчуватиме задоволення від цього рівня, а й забезпечуватиме можливість своєї професійної та особистісної самореалізації.

Але прищеплення студентам прагнення до постійного самонавчання і самовдосконалення й відповідного уміння не можна відокремити від постійного ж зростання рівня їх загальної і професійної культури. Таке ж складне системне завдання може бути успішно виконане лише за умови, коли буквально кожен викладач сам є носієм високого професіоналізму і високої культури. Однак слід спеціально підкреслити, по-перше, необхідність наявності та належного рівня розвитку саме їхньої професійно-педагогічної культури. Дійсно, тільки за такої умови вони будуть здатні прищепити відповідні якості студентам. По-друге, вкрай важливо, щоб висока загальна, професійна і специфічно педагогічна культура була притаманна саме викладачам технічних, насамперед спеціальних навчальних дисциплін. Справа в тому, що саме вони звичайно користуються найбільшим авторитетом у студентів як майбутніх фахівців – їхніх колег.

Останнє положення дозволяє стверджувати, що для викладачів технічних і спеціальних дисциплін доцільною є організація підвищення кваліфікації, яка б передбачала підвищення рівня їх психолого-педагогічної і загальнокультурної компетентності, педагогічної

майстерності і професійно-педагогічної культури. Уявляється доцільним і стимулювання проведення ними наукових досліджень у сфері психолого-педагогічної теорії з відповідним захистом кандидатських і докторських дисертацій.

Висновки. Аналіз стану педагогічної культури викладачів свідчить про її істотний вплив на якість освіти взагалі й на рівень професійної підготовки інженерів зокрема. Разом з тим, рівень педагогічної культури певної частини викладачів технічних дисциплін ще не відповідає потребам і вимогам часу, що негативно позначається на професійній компетентності випускників вищих технічних навчальних закладів та на їх вихованості й особистісному розвитку.

Така ситуація вимагає розробки і активного впровадження в освітню практику виявлення студентів, схильних до викладацької діяльності й організації їх цільової психолого-педагогічної підготовки. В системі цієї підготовки доцільно передбачити і спецкурс, орієнтований на оволодіння ними педагогічною культурою і педагогічною майстерністю.

Література

1. Гриньова В. М. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу / В. М. Гриньова // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2006. – № 4. – С. 67-74.
2. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 208 с. – (Высшее образование).
3. Пономарьов О. С. Професійна культура педагога: навчально-методичний посібник / О. С. Пономарьов, О. Г. Романовський, О. А. Ігнатюк, М. П. Згурьська. – Харків: НТУ «ХП», 2011. – 198 с.
4. Щербань П. Сутність педагогічної культури // Вища освіта України. – 2004. – №3. – С.67-71.

УДК 37.013: 378.035

Асєєва І. В.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

Розкрито роль і значення професійної культури сучасного фахівця. Проаналізовано педагогічні умови і методологію формування професійної культури. Показано досвід її формування на прикладі викладання курсу хімії студентам різних спеціальностей.

Ключові слова: розвиток освіти, професійна культура, методологія.

Раскрыта роль и значение профессиональной культуры современного специалиста. Проанализированы педагогические условия и методология формирования профессиональной культуры. Показан опыт ее формирования на примере преподавания курса химии студентам различных специальностей.

Ключевые слова: развитие образования, профессиональная культура, методология.

The role and importance of the professional culture of the modern professional is considered. The pedagogical conditions and methodology of formation of professional culture are analyzed. The